

Lyčių lygybė ir nediskriminavimas mokymo ir ugdymo procese

Rekomendacijos švietimo srities darbuotojams

Autorės Zuzana Vasiliauskaitė ir Lilija Henrika Vasiliauskė



Turinys

Įvadinis autorių žodis.....	3
1 Lyčių lygybės svarba.....	4
1.1 Lyčių lygybė švietime. Istorinis ir politinis kontekstas	5
1.2 Lyčių supriešinimo priežastys	6
1.3 Lyčių supriešinimo pasekmės	9
2 Stereotipinių lyčių vaidmenų įtaka pasiekimams ir karjerai	11
2.1 Pasiekimų motyvacija	11
2.2 Sėkmės baimė.....	12
2.3 Pasitikėjimas savimi.....	13
2.4 „Save išpildanti pranašystė“- kodėl svarbu oponuoti stereotipams?.....	14
3. Lyčių lygybės svarba mokymo ir ugdymo procese	15
4. Mokytojų nuostatų įtaka mokinių pasiekimams	17
5. Rekomendacijos švietimo srities darbuotojams - ką daryti ir ko nedaryti siekiant lyčių lygybės ir nediskriminavimo mokymo ir ugdymo procese.....	21
6. Švietimo srities darbuotojų savistabos metodika siekiant lyčių lygybės ir nediskriminavimo mokymo ir ugdymo procese.....	25
Literatūros sąrašas.....	29

Įvadinis autorių žodis

Neuromokslų tyrimai atskleidžia smegenų plastiškumą (Mateos-Aparicio ir Rodríguez-Moreno, 2019). Kitaip tariant mūsų gebėjimas mokytis bei išmokyti yra beribis. Svarbu tik tikslingai nukreipti energiją. Mokyklos ir mokytojai, apskritai švietimo sistemos darbuotojai, gali ir turi sukurti sąlygas jaunuoliams augti, skleisti, pasiekti savo aukščiausio potencialo akademiniam ir profesiniam gyvenime nepriklausomai nuo lyties. Tyrimai atskleidžia, kad merginų ir vaikinų pasiekimų skirtumai priklauso nuo lyties. Lyčių skirtumai kyla iš skirtingos merginų ir vaikinų socializacijos, žalingų lyčių vaidmenų stereotipų bei nelygios moterų ir vyrų padėties visuomenėje. Švietimo srities darbuotojai (ŠDS) gali prisidėti prie šių žalingų lyčių vaidmenų stereotipų naikinimo, bet taip pat gali prisidėti prie jų palaikymo bei perdavimo ateities kartoms. Tad švietimo srities darbuotojų kompetencijų kėlimas lyčių lygybės ir nediskriminavimo tema yra labai svarbus. Turėdami reikiamų žinių iš lyčių lygybės ir nediskriminavimo srities ŠDS lengviau galės atpažinti netinkamas nuostatas bei elgesį ir jį stabdyti. Tai padės užtikrinti lyčių lygybę bei nediskriminavimu paremtą mokymo bei ugdymo procesą bei sukurs palankesnę erdvę skleisti tiek merginų tiek vaikinų gebėjimams ir asmenybės potencialui.

Siekiant padėti Švietimo srities darbuotojams siekti lyčių lygybės ir nediskriminavimo ugdymo ir mokymo procese buvo parengtos šios metodinės rekomendacijos. Metodinėse rekomendacijose apžvelgta mokslinė literatūra ir naujausi moksliniai tyrimai, pristatytas lyčių lygybės istorinis ir politinis kontekstas, kas leis lengviau suprasti lyčių lygybės svarbą bei poveikį ŠSD gerovei, jų mokinių gerovei bei visai visuomenei apskirtai. Taip pat pateiktos praktinės rekomendacijos bei savistabos metodika – įrankis, padėsiantis ŠDS stebėti bei vertinti kaip sekasi skatinti lyčių lygybę mokymo bei ugdymo procese.

1 Lyčių lygybės svarba

Kaip žinia, lyčių lygybė yra demokratijos pagrindas. Akivaizdu, kad negali būti gerovės valstybės vienai lyčiai kaip ir teisinės valstybės vienai lyčiai. Šiuo metu, kuomet kaimyninėse Rytų šalyse jau kuris laikas grubiai pažeidžiamos žmogaus teisės, ugdyti mokyklinio amžiaus jaunimo pagarbą pagrindinėms demokratinėms vertybėms, tokioms kaip žmogaus teisių pirmumo principas, lyčių lygybė ir nediskriminavimas, asmens teisė nepatirti smurto, o tuo pačiu ir atsparumą propagandai, manipuliuojančia pseudovertybėmis, yra itin svarbu. Šių šalių pavyzdžiai rodo kaip taip vadinamų „tradicinių vertybių gynimas“ paneigiant pamatines žmogaus teisės paruošė kelią ir tiesioginei karinei agresijai. Pažymėtina, jog netgi kai kurios ES narės, Lenkija ir Vengrija, ilgiau flirtavusios su radikaliosios dešinės ideologija ir jos brukamomis „tradicinėmis vertybėmis“, nebelaikomos konsoliduotos demokratijos valstybėmis. Šiose valstybėse pažeidžiamas teisės viršenybės principas, sunkinamos pilietinių organizacijų veiklos sąlygos ir ribojamos moterų reprodukcinės teisės ir laisvės.

Europoje plinta gerai organizuota ir finansuojama hibridinio karo atmaina, propagandinė kampanija, nukreipta prieš lyčių demokratiją, moterų reprodukcinės teises ir smurto prieš moteris įveikimą (Kranevičiūtė ir Černiauskas, 2021a; 2021b). Nerimą kelia tai, jog ir Lietuvoje moterų žmogaus teisių apsauga jau kurį laiką patiria nuosmukį. Europos lyčių lygybės institutas, 2021 m. analizuodamas lyčių lygybės pažangą Europos Sąjungos šalyse narėse, Lietuvos padėtį įvertino 58,4 taškais iš 100 galimų (ES vidurkis – 68). Prasčiausi lyčių lygybės rodikliai išlieka žinių srityje (56.1 taškas), kuris parodo horizontalios lyčių segregacijos išplitimą švietimo sektoriuje (EIGE, 2021).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, vykdančiai lyčių lygybės ministerijos funkcijas, sustabdžius lyčių lygybės programų įgyvendinimą jų vietoje buvo pateiktos lyčiai neutralios ir itin konservatyvios taip vadinamos plėtros programos, įskaitant ir Švietimo plėtros programą. Dar didesnę nerimą kelia tai, jog nėra lytiškumo programų pritaikytų įvairaus amžiaus grupėms. Žmogaus teisių stebėjimo institutas 2022 visuomenei pristatė apžvalgą „Žmogaus teisės Lietuvoje 2020-2021“, kurioje be kita ko įvardijami lytiškumo ugdymo spragos ir iššūkiai. Apžvalgoje pabrėžiama, jog „šiuo metu nei viena pedagogo kvalifikaciją suteikianti studijų programa neturi privalomo kurso, kuriame būtų gvildinama lyties ir ugdymo ar apskritai lytiškumo ugdymo, kaip jaunų žmonių teisės, temos. Rengiama Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa sulaukė kritikos dėl paviršutiniškos lytiškumo temų aprėpties“ (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2022). Joje be kita ko neskiriama deramo dėmesio lyčių lygybės tematikai. Todėl būtent šiuo metu itin svarbu formuoti pozityvias nuostatas lyčių lygybės, kaip

demokratijos pagrindo, atžvilgiu, stiprinant visuomenės imunitetą įvairioms dezinformacijos formoms, o švietimo įstaigos ir švietimo sistemos darbuotojai yra labai svarbi visuomenės grupė šiuo aspektu.

1.1 Lyčių lygybė švietime. Istorinis ir politinis kontekstas

Žemiau pateikti pagrindiniai tarptautiniai dokumentai konceptualizuojantys lyčių nelygybės problematiką ir jos įveikimo būdus. Visų šių tarptautinių sutarčių dalininkė yra ir Lietuva. O kaip žinia, tarptautinė teisė turi pirmenybę nacionalinių įstatymų atžvilgiu.

- ❖ **1950 m. Europos žmogaus teisių** ir pagrindinių laisvių apsaugos **konvencija** (Roma). Konvencijoje įtvirtinama žmogaus orumo neliečiamybė; tai vertybė, kurią privalu gerbti ir saugoti. Konvencija taip pat įtvirtina teisę į gyvybę, draudžia kankinimus, nežmonišką ar žeminantį elgesį arba baudimą; taip pat pirmą kartą pripažįstama teisė nebūti diskriminuojamam, įskaitant ir diskriminaciją dėl lyties, užtikrinama teisė į teisingumą.
- ❖ **1979 m. CEDAW – Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims**. Dokumentą sudaro preambulė ir 30 straipsnių, kuriuose apibrėžiama, kas laikytina moterų diskriminacija, bei valstybė įpareigojama imtis veiksmų šalinant šią diskriminaciją visuomeniniame ir šeimos gyvenime. Tai pirmasis valstybė įpareigojantis dokumentas siekiant panaikinti visas diskriminacijos formas moterims. Valstybės, ratifikavusios Konvenciją, įskaitant ir Lietuvą, kas ketverius metus teikia periodines ataskaitas apie pažangą įveikiant moterų diskriminaciją, pristato įgyvendintas nacionalines iniciatyvas. CEDAW Komitetas, išnagrinėjęs pranešimus apie pažangą įgyvendinant Konvenciją, teikia valstybėms rekomendacijas išryškindamas sritis, kurioms turėtų būti skirta daugiau dėmesio. Tai yra taip pat vienas svarbiausių dokumentų įpareigojantis valstybes užtikrinti lyčių lygybę švietimo sistemoje.
- ❖ **1993 m. Vienos Deklaracija**. Pasaulinėje Jungtinių Tautų (JTO) konferencijoje žmogaus teisių klausimais Vienoje pripažino, jog moterų teisės yra visuotinės ir nedalomos žmogaus teisės, smurtas prieš moteris yra žmogaus teisių pažeidimas bei paskelbė tai, kad moterų žmogaus teisės yra aktualioji žmogaus teisių problematikos dalis. Konferencija patvirtino, kad turi būti eliminuotas smurtas ir visos seksualinio priekabiavimo formos bei išnaudojimas, įskaitant ir kultūrinius prietarus.
- ❖ **1995 m. Pekino veiksmų platforma**. Pasaulinė JTO konferencija moterų klausimais Pekine priėmė veiksmų platformą, kuri įvardino 12 kritinių sričių, kuriose valstybės

įsipareigojo siekti moterų pažangos taikant specialiąsias laikinąsias moterų pažangos priemones.

- ❖ **1996 m. Pasaulio Sveikatos Organizacijos Generalinė Asamblėja** įvardijo, jog smurtas prieš moteris šeimoje yra pagrindinė ir auganti pandeminio masto visuomenės sveikatos problema. Šalys privalo dėti visas pastangas jai įveikti.

2011 m. Stambulo Konvencija – Europos Tarybos Konvencija Dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo. Konvencija siekiama užkirsti kelią smurtui prieš moteris, gerinti smurto aukų apsaugą ir užkardyti smurtautojų nebaudžiamumą. Tai pirmasis teisiškai valstybes įpareigojantis dokumentas Europoje lyčių lygybės ir nediskriminavimo srityje, ypatingą dėmesį skiriant su lytimi susijusio smurto įveikimui ir žalingų lyčių vaidmenų stereotipų šalinimui.

UNESCO – Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos – **Konvencija prieš diskriminaciją švietime (1966)** yra skirta konkrečiai apibrėžti diskriminacijos švietime problemą bei įvardinti būdus ją spręsti. Tai taip pat vienintelis valstybes teisiškai įpareigojantis dokumentas skirtas panaikinti diskriminaciją švietime. Lietuva šio dokumento nėra ratifikavusi.

Lyčių nelygybė yra tiek su lytimi susijusio smurto priežastis, tiek ir pasekmė (Jahan, 2018), o lyčių stereotipai tiesiogiai prisideda prie smurto pateisinimo ir normalizavimo. Pastebėtina, jog šios tendencijos mažiau išreikštos tose šalyse, kuriose didesnė faktinė lyčių lygybė, tokiose kaip Šiaurės šalys (American Foundation for Suicide Prevention, 2021). Tyrimai rodo, kad vyrų smurtas prieš moteris ir vaikus šeimoje yra tikroji viso nusikalstamumo subrandinimo terpė taip pat svarbiausia paauglių probleminio elgesio, įskaitant patyčias mokykloje, priežastis. Nerimą kelia tai, kad patyčios lyties pagrindu yra blogai atpažįstamos ir sunkiai užkardomos būtent dėl žalingų lyčių vaidmenų stereotipų, veikiančių tiek mokinius tiek mokytojus. Su lytimi susijęs smurtas paauglių porose, seksualinis priekabiavimas mokykloje, seksizmas visomis savo apraiškomis - tai rimta problema vis dar pasilieianti pilkojoje šešėlio zonoje ir laukia pripažinimo ir adekvačių sprendimų.

1.2 Lyčių supriešinimo priežastys

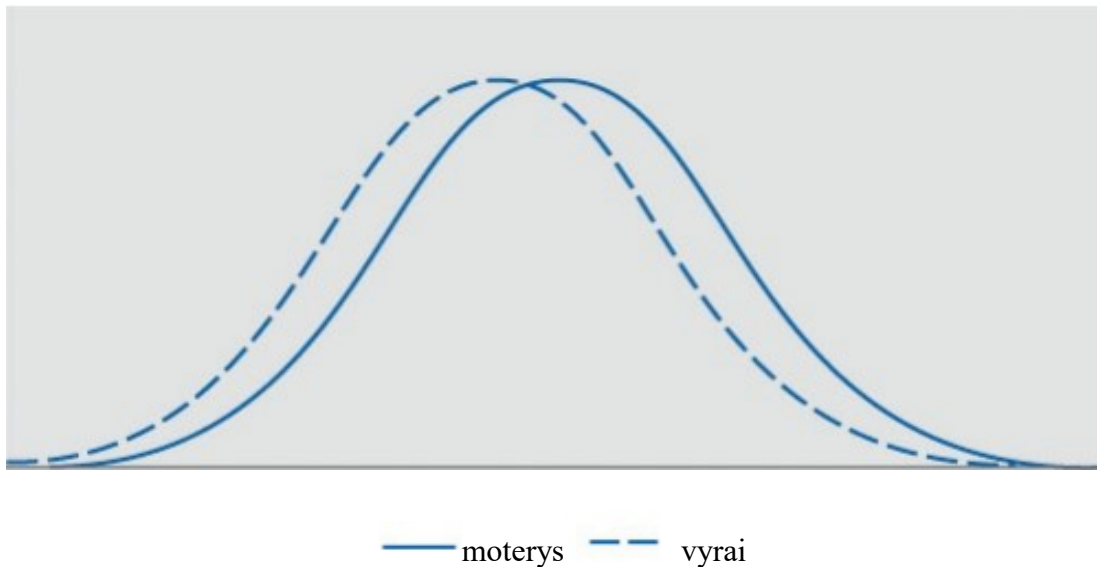
Egzistuoja skirtingi visuomenės lūkesčiai moterų ir vyrų atžvilgiu, jiems priskiriamos skirtingos psichologinės ir elgesio savybės. Tačiau ar tikrai moterys ir vyrai yra tokie skirtingi? Ar tikrai jie pasižymi skirtingomis psichologinėmis, kognityvinėmis savybėmis, skirtingu

elgesiu? Galime tikrai pripažinti, kad vidutiniškai vyrai yra aukštesni, stipresni už moteris, moterų kūno riebalų masės dalis yra didesnė nei vyrų. Tai yra biologiniai faktoriai, tačiau net ir biologijos sferoje tarp moterų ir vyrų yra daug panašumų. Moterys ir vyrai turi dvi akis, dvi rankas ir dvi kojas; moterys ir vyrai turi širdį, plaučius ir balso stygas. Ta pati logika galioja kognityvinei ir socialinei sritims. Nors gali būti tam tikrų skirtumų, moterys ir vyrai turi daugiau bendrų mąstymo ir elgesio savybių nei skirtumų. Taigi, nepaisant to, kad lyčių skirtumai egzistuoja, dauguma moterų ir vyrų elgiasi ir kognityvines užduotis atlieka maždaug taip pat. Kitaip tariant, tarp moterų ir vyrų yra daugiau panašumų nei skirtumų.

Net ir tuo metu kuomet yra fiksuojami lyčių skirtumai, svarbu suprasti šio skirtumo prasmę. Jei rezultatas skiriasi tarp moterų ir vyrų, tai dar nereiškia, kad visi vyrai geriau atlieka tą užduotį nei visos moterys arba visos moterys geriau atlieka kitą užduotį nei visi vyrai. Kalbant apie skirtumus privalome prisiminti normalinio duomenų pasiskirstymo kreivę (žr. 1 paveikslėlį). Iš esmės galime stebėti didelį moterų ir vyrų balų pasiskirstymo panašumą aplink vidutines reikšmes. Tik nedidelis skaičius moterų, kaip ir nedidelis skaičius vyrų balų yra pasiskirstę aplink kraštutines (teigiamas arba neigiamas) reikšmes, indikuojančias labai gerus ar labai prastus pasiekimus. Tad kalbėdami apie skirtumus tarp lyčių turime prisiminti, jog rastas skirtumas nereiškia, kad visos moterys skiriasi nuo visų vyrų ar visi vyrai skiriasi nuo visų moterų. Tai gali patvirtinti ir mūsų asmeninė patirtis.

Mokslininkai vis garsiau ima kalbėti apie beveik neegzistuojančius kognityvinius moterų ir vyrų skirtumus. Kaip pabrėžia neuromokslininkė Dr. Urtė Neniškytė, visi smegenų tyrinėtojai vienareikšmiškai sutaria – vienintelis požymis skiriantis moteris ir vyrus yra tai, kad vyrai geriau, atlieka užduotį, kai mintyse reikia sukurti trimatį objektą (Dr. Neniškytė: visi smegenų tyrinėtojai sutaria dėl vieno – vyrai geriau nei moterys atlieka vienintelę užduotį, 2022). Tačiau tai nėra labai reikšmingas ar mūsų šiuolaikiniame gyvenime pranašumo suteikiantis veiksnys.

1 paveikslėlis. Normaliojo pasiskirstymo kreivė



Jeigu tarp moterų ir vyrų yra tiek daug panašumų, kodėl visgi tiek daug dėmesio skiriame skirtumams? Socialinių mokslų atstovai kelia prielaidą, jog iš prigimties esame linkę sutelkti dėmesį į skirtumus, kai lyginame du dalykus tarpusavyje. Pavyzdžiui, tėvai, auginantys du vaikus, bus linkę pabrėžti vaikų skirtumus: „Rūtai matematika sekasi geriau nei Matui; Matui geografija sekasi geriau nei Rūtai“. Tačiau tėvai, auginantys tris vaikus yra labiau linkę nelyginti vaikų tarpusavyje, o apibūdinti kiekvieną vaiką individualiai: „Linai sekasi matematika, Jonui - geografija, o Povilui – anglų kalba“. Toks pats reiškinys būdingas ir antropologams, tyrinėjantiems dvi kultūras.

Viena viso to priežasčių yra tai, kad skirtumai yra ryškesni ir labiau provokuojantys, nei panašumai. Lytis yra labai ryškus žmogaus apibūdinimas. Taigi, kai ieškome paaiškinimo dviejų žmonių skirtingai atliekamoms užduotims, lengvai galime padaryti išvadą, kad lytis gali būti skiriamasis veiksnys. Antra, egzistuoja galybė plačiai paplitusių žalingų stereotipų apie moterų ir vyrų elgesį. Visų trečia, dažnai prisimename informaciją, kuri patvirtina mūsų nuostatas, kad ir stereotipines, ir nepaisome informacijos, kuri paneigia mūsų turimus stereotipus. Tai vadinama patvirtinimo šališkumu (angl. confirmation bias) (Mercier, 2016).

Stereotipai veikia ir mūsų atmintį. Pavyzdžiui, jei vaikiną gaus geresni matematikos egzamino pažymį, prisimins visi. Tačiau, jei mergina savo rezultatu aplenks vaikiną, šis įvykis bus pamirštas arba bus ieškoma „paaiškinimų“ tokiai situacijai. Vienas iš paaiškinimų, tai kad arba mergina arba vaikiną yra netipiški ir neatitinkantys savo grupės. Kitas paaiškinimas gali

būti ieškomas skirtingose merginos ir vaikinų gyvenimo aplinkybėse. Pavyzdžiui, mergina turėjo korepetitorę arba vaikinai praėjusią naktį mažai miegojo. Vienaip ar kitaip, siekdami patvirtinti giliai įaugusius lyčių vaidmenų stereotipus, atsisakome pripažinti merginos sėkmę jos nekvestionuodami. Patvirtinimo šališkumas veikia ne tik tai kaip interpretuojame įvykius, bet ir veikia elgesį.

1.3 Lyčių supriešinimo pasekmės

Lyčių supriešinimas bet koku aspektu neigiamai veikia moteris ir vyrus, mergaites ir berniukus, visuomenę apskritai. Lyčių supriešinimas perduodamas socializacijos procese, kuomet įsisavinamos socialinės normos įskaitant ir tai „kaip būti“ moterimi ir vyru. Visuomenė, socialinė aplinka skiepia moterims ir vyrams skirtingus elgesio standartus ir taisykles (Bos ir kt., 2022). Taip yra įsisavinami ir lyčių vaidmenų stereotipai. Tai yra, formuojami tam tikri skirtingi elgesio lūkesčiai mergaitėms ir berniukams, moterims ir vyrams. **Stereotipai** (teigiami, neigiami) apibrėžiami kaip neadekvatūs realybei, perdėti tam tikrų grupių narių elgesio ir kitų bruožų apibendrinimai. Konkrečiai **lyčių vaidmenų stereotipai** yra apibrėžiami kaip vidinės nuostatos moterų ir vyrų vietos visuomenėje, jų funkcijų ir socialinių užduočių atžvilgiu; tai, ką žmonės mano apie vyrų ir moterų elgesį, kokie vaidmenys jiems priskiriami, ko iš jų tikimasi (EIGE, 2022). Stereotipiniai lyčių vaidmenys riboja tiek moteris, tiek vyrus. Jie įtvirtina vienos iš lyčių blogesnę padėtį visuomenėje, tiek elgesio, tiek galimybių aspektu (EIGE, 2022).

Dažnai stereotipus galime matyti žiniasklaidoje, reklamoje, kine ir televizijoje. Tyrimai atskleidžia, jog stereotipinės nuostatos programuoja lyčių nelygybę bei neigiamai veikia merginų ir vaikinų socializaciją (Bos ir kt., 2022; EIGE, 2022; UNESCO, 2020).

Kas penkis metus vykdomas Pasaulinis žiniasklaidos stebėjimo projektas (Global Media Monitoring Project (GMMP)) atskleidė, jog **tik 25%** žmonių, kuriuos girdime, matome ar skaitome spaudoje, radijuje ir televizijos naujienose, **yra moterys** (GMMP, 2021). Tuo tarpu, daugiau nei 3 iš 4 naujienose pasirodančių žmonių yra vyrai. Moterų ir mergaičių dažnai tiesiog nėra tam tikruose TV programų žanruose. O kai jos pasirodo:

- Daug rečiau būna pagrindinėmis veikėjomis;
- Daug dažniau yra pristatomos stereotipiškai – siauruose ir pasyviuose socialiniuose bei profesiniuose vaidmenyse ar įkūnijančios žalingus stereotipus;
- Mergaitės daug dažniau vaizduojamos kaip pasyvios veikėjos, kai tuo tarpu berniukai kaip aktyviai veikiantys herojai;

- Moterys ir merginos daug dažniau seksualizuojamos ir sudaiktinamos.

Siekiant iliustruoti šios problemos rimtumą kine yra pasitelkiamas Bechdel testas. Šis testas nevertina nei filmo gerumo, nei jo atitikimo feministinėms vertybėmis, tokioms kaip lyčių lygybė. Juo yra vertinama moterų reprezentacija kine. Tai yra ar filme yra bent 1) dvi moterys, 2) kurios turi vardus, 3) kalbasi viena su kita ir 4) kalbasi apie kažką kitą nei vyrai. Pagalvokite apie kelis paskutinius matytus filmus. Ar jie išlaikytų Bechdel testą? Kaip bebūtų liūdna, filmų atitinkančių šiuos paprastus keturis kriterijus vis dar yra labai nedaug (Appel ir Gnambs, 2022; Istead ir kt., 2022). Filmai, kuriuose moterų arba iš viso nėra, arba jų rolė net neturi teksto, arba jį turi, bet jų buvimas yra toks bereikšmis, kad jų personažai net neturi vardo. Arba jų interesai apsiriboja vien tik vyrais ir jų problemų sprendimu. Tokie filmai siunčia žinutes mergaitėms ir berniukams, kad mergaitės, merginos, moterys nėra aktyvios pasaulio veikėjos, jog jų balsas, nuomonė, pasiekimai nėra svarbūs. O jų vertė apribota buvimu romantiniuose santykiuose su vyrais, tad ir jų interesai turi apsiriboti tik romantiniais santykiais. Kaip jau minėta, tai neigiamai veikia tiek mergaites, tiek berniukus. Visa tai sukuria klaidingas prielaidas apie moterų ir vyrų galimybes, poreikius, interesus ir erdvę, kuri jiems yra skiriama.

Lyčių nelygybę stebime ir kitose gyvenimo srityse. Nuo 2013 metų Europos lyčių lygybės instituto periodiškai skaičiuojamas Europos Sąjungos lyčių lygybės indeksas atskleidžia, jog nei vienoje iš septynių indekse išskirtų sričių Lietuvoje nesame pasiekę lyčių lygybės. Didžiausia lyčių nelygybė 2021 m. fiksuojama galios srityje - iš 100 galimų 39,3 balai (ES vidurkis yra 55 balai), laiko srityje – 50,6 balai (ES vidurkis 64,9), žinių srityje – 56,1 balai (ES vidurkis 62,7) (EIGE, 2021). Kiek įdėmiau panagrinėsime žinių sritį. Žinių sritis yra vertinama atsižvelgiant į mokslo įgijimą ir dalyvavimą jame bei švietimo sistemos segregaciją. Aukštojo mokslo absolventų kiekiu Lietuva lenkia Europos Sąjungos vidurkį (Tumėnienė, 2021). Lietuva taip pat išsiskiria didesniu moterų absolvenčių kiekiu tiek ES atžvilgiu, tiek ir lyginant su Lietuvos vyrais (aukštąjį mokslą baigia 9 proc. daugiau moterų nei vyrų). Segregacija yra stebima studijų dalykų pasirinkime. Lietuvoje net 26 % daugiau moterų nei vyrų renkasi švietimo, sveikatos ir gerovės, humanitarinių mokslų ir meno aukštojo mokslo studijų sritis. Lietuvoje šis segregacija švietimo srityje viršija ES vidurkį, tiek moterų besirenkančių, tiek vyrų nesirenkančių šių studijų kryptų atžvilgiu (Tumėnienė, 2021).

Kaip buvusi Europos lyčių lygybės instituto direktorė Virginija Langbakk pabrėžė, lyčių segregacija sukuria ir sustiprina lyčių nelygybę klasėje, darbo vietoje bei už jos ribų (EIGE, 2018). Tai neigiamai veikia ne tik atskirų asmenų, daugiausia moterų, bet ir visos visuomenės gerovę. Susilpnėja šalies ekonomika, nes darbo rinka tampa mažiau konkurencinga

ir tampa sudėtingiau rasti aukštos kvalifikacijos specialistų ypač naujose srityse, tokiose kaip informacijos ir komunikacijos technologijų. Neišnaudojamas talentų potencialas bei neišpildomi karjeros siekiai. Lietuvoje daug daugiau moterų baigia aukštąjį mokslą bei baigia jį daug geresniais pažymiais. Tačiau dėl lyčių segregacijos darbo rinkoje, žalingų lyčių stereotipų, moterims primestų (neapmokamų ir nevertinamų) parievolių, dar vadinamų antrąją darbo pamainą, kaip vaikų priežiūra, neįgalių ar pagyvenusių šeimos narių priežiūra, namų ruošą, maisto gaminimas, emocinės šeimos gerovės užtikrinimas ir kita, moterys yra stumiamos rinktis nepilno etato darbą pramonės šakose, kurių atlyginimai bei kuriamas statusas yra maži. Lyčių nelygybė didina moterų darbo nuvertinimą ir lemia didesnę jų skurdą bei didesnę ekonominę priklausomybę, kas siejama ir su didesne rizika patirti vyro smurtą artimoje aplinkoje. Tai nėra teisinga, nes žmogaus darbo perspektyvos bei gyvenimo gerovė neturėtų priklausyti nuo jo lyties.

EIGE (2017) tyrimo duomenimis lyčių skirtumo mažinimas gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos ir matematikos (STEM) švietimo srityse paskatintų Europos Sąjungos ekonomikos augimą, atsirastų daugiau darbo vietų (iki 1,2 mln. Eurų iki 2050 m.) ir ilgainiui padidėtų BVP (iki 820 mlrd. Eurų iki 2050 m.). Geresnė moterų ekonominė padėtis, reiškia didesnę moterų ir vyrų gerovę. Tai dar kartą įrodo kaip yra svarbu dėti visas pastangas siekiant lyčių lygybės ir nediskriminavimo mokymo ir ugdymo procese.

2 Stereotipinių lyčių vaidmenų įtaka pasiekimams ir karjerai

Tyrimai atskleidžia, jog lyčių vaidmenų stereotipai neigiamai veikia vaikų ir jaunuolių pasiekimus ir karjeros pasirinkimą. Plačiau aptarsime kaip šie stereotipai veikia pasiekimų motyvaciją, pasitikėjimą savimi bei paanalizuosime kas yra „sėkmės baimė“ ir stereotipų, kuriama rizika bei kaip tai veikia pasiekimus ir karjeros pasirinkimą.

2.1 Pasiekimų motyvacija

Ankstesni tyrimai atlikti 1950-aisiais, 1960-aisiais metais klaidingai kėlė prielaidą, kad kitaip nei vyrai moterys neturi didelės pasiekimų motyvacijos (McClelland ir kt., 1953). Tačiau šios prielaidos kilo dėl netinkamos metodologijos, kuri neatsižvelgė į lyčių skirtumus ir į tyrimo problemą žvelgė iš endrocentrinio (vyrų) žiūros taško. Taip pat motyvaciją apibrėžiančios savybės (pasitikėjimas, savarankiškumas, konkurencingumas) stereotipiškai yra priskiriamos vyrams ir laikomos diametraliai priešingos stereotipiniams moterų vaidmenims. Tad galimai tyrimuose dalyvavusios moterys atpažindavo, jog su pasiekimais susijęs elgesys yra

nesuderinamas su jų lyties vaidmenimis. Kitaip tariant, tiek moterys, tiek vyrai yra motyvuoti siekti aukštumų, tačiau stereotipiniai lyčių vaidmenys apsunkina moterų ir merginų galimybę šią motyvaciją realizuoti.

2.2 Sėkmės baimė

Pasiekimų baimė arba sėkmės baimė yra viena iš tyrimų sričių, nagrinėjančių, kaip moterys suderina pasiekimų poreikį ir poreikį laikytis lyčių vaidmenų. Horner (1972) sėkmės baimę apibrėžė kaip pasiekimų susiejimą su neigiamomis/nepageidaujamomis pasekmėmis, tokiomis kaip socialinis atstūmimas, jausmas, kad neatitinki vyraujančios moteriškumo sampratos. Pavyzdžiui, jei mergina tikės, kad baigdama mokyklą aukštais pažymiais mažiau patiks kitiems, dėl to bus erzinama ar iš jos šaipomasi turės sėkmės baimę, bet jei mergina tikės, kad baigdama mokyklą aukštais pažymiais sulauks klasiokų ir tėvų pagarbos, tuomet nekils ir sėkmės baimė. Svarbu pažymėti, kad asmenys, kurie neturi galimybių pasiekti tikslo, šiuo atveju baigti mokyklą aukštais pažymiais, nes niekada gerai ir nesimokė, nebus susirūpinę neigiamomis pasekmėmis, kurias sėkmė galėtų atnešti. Tačiau būtent tos merginos, kurios gali pasiekti aukštumų, dėl sėkmės baimės gali arba nedėti pakankamai pastangų (pvz.: mažiau mokantis), arba slėpti pasiekimus nuo bendraamžių.

Sėkmės baimė pasireiškia esant šioms sąlygom: 1) asmuo turi suvokti pasiekimą kaip galimą ar tikėtiną, ir 2) asmuo turi susieti pasiekimus su neigiamomis pasekmėmis. Sėkmės baimė nėra tas pats, kas noras patirti nesėkmę. Žmogus, kuris bijo laimėjimų, nesiekia nesėkmės; vietoj to žmogus vengia situacijų, kurios gali lemti aukštus pasiekimus ir įdeda mažiau pastangų, todėl aukštumos tampa nepasiekiamos. Naujų tyrimų nagrinėjančių sėkmės baimę beveik nėra. Gal todėl, jog dauguma mokslininkų mano, kad ši problema jau išspręsta. Tačiau vis dar didelis lyčių lygybės atotrūkis ir segregacija darbo rinkoje suponuoja, jog problema toli gražu nėra išspręsta. Apžvelgsime keletą tyrimų nagrinėjusių sėkmės baimę ir jos poveikį pasiekimams, kurių rezultatai vis dar aktualūs ir šiomis dienomis.

Konceptualiai, tiek moterys tiek vyrai patiria sėkmės baimę, tačiau sėkmės baimė moterims ir vyrams buvo susijusi su skirtingomis neigiamomis pasekmėmis (Horner, 1972). Moterims pagrindinė neigiama pasekmė buvo socialinis atstūmimas, o vyrams – egoizmas bei susireikšminimas. Šios pasekmės yra tiesiogiai susijusios su neigiamais stereotipiniais lyčių vaidmenimis, kuomet moterys pernelyg sureikšmina kitų svarbą ir nuomonę, o vyrai pernelyg sureikšminą patys save. Taip pat sėkmės baimė labiau ryški tarp moterų veikiančių mišrioje grupėje. Horner (1972) rado, jog moterys prasčiau atlieka užduotis dirbdamos su vyrais nei su moterimis. Tyrime dalyvavusios moterys pripažino, jog būtų labiau linkusios vyrui pasakyti, jog

gavo prastesnį įvertinimą bei būtų labiau linkusios keisti specialybę iš taip vadinamų netradicinių moteriškų (pvz.: teisininkės) į labiau tradicinę (pvz.: slaugytojos).

Svarbu pabrėžti, kad Horner tyrimuose tiek moterys, tiek vyrai neigiamai vertino moterų pasiekimus ir joms priskyrė sėkmės baimės scenarijus. Manoma, kad tiek moterys, tiek ir vyrai jaučiasi nepatogiai galvodami apie sėkmingas moteris arba abi lytys žino, kad sėkmingos moterys susiduria su daugiau kliūčių nei vyrai. Vėlesnių tyrimų rezultatai tiesiogiai klausiant apie sėkmės baimę rodo, kad moterys daug dažniau nei vyrai asocijuoja sėkmę su neigiamomis pasekmėmis. Merginos pasiekimus ir draugystę su kitais laikė nesuderinamais vienas kitam prieštaraujančiais dalykais, kurių vienas asmuo negali pasiekti (Bell, 1996). Jos taip pat nurodė antrą dilemą – „tyla arba pasigyrimas“. Merginos sakė, kad dažnai slepia savo sėkmę, nes kalbėjimas apie tai yra tarsi gyrimasis ir gali priversti kitus žmones jaustis blogai. Taigi rūpestis kitais ir siekimas išlaikyti santykius neleidžia merginoms dalintis savo pasiekimais. Apibendrinant galime teigti, kad visuomenės skatinamas perdėtas rūpestis kitais neleidžia merginoms didžiulius savo pasiekimus bei apie juos kalbėti, o tai užkerta kelią siekti aukštumų.

2.3 Pasitikėjimas savimi

Nepaisant to, kad mergaitėms mokykloje sekasi geriau nei berniukams, mergaitės dažnai vertina savo gebėjimus prasčiau nei berniukai ir labiau nei berniukai nerimauja dėl pažymių mokykloje. Įdomu tai, kad moterys apskritai yra labiau linkusios ginti bei pripažinti kitų moterų, bet ne savo gebėjimus ir pasiekimus. Apskritai moterys yra labiau linkusios nei vyrai nuvertinti savo gebėjimus ir mažiau tikisi sėkmės. Visgi kai manome, kad kažkas mums nesiseks, lengviau atsisakome tos užduoties, pasirenkame ją lengvesnę bei imamės veiklos kitoje srityje.

Nepasitikėjimas savimi yra susijęs su lyčių vaidmenų stereotipais. Pavyzdžiui, moterys nėra mažiau pasitikinčios savimi nei vyrai atliekant užduotis apskritai. Užduoties pobūdis yra svarbus veiksnys lemiantis pasitikėjimo savimi skirtumą tarp lyčių. Tai atskleidžia ir tyrimų rezultatai rodantys, jog moterys mažiau nei vyrai pasitiki savimi, kai atlieka taip vadinamas vyriškas užduotis, tokias kaip STEM (mokslas, technologijos, inžinerija ir matematika), nepaisant vienodo rezultato (Jansen ir kt., 2014). Tie patys rezultatai stebimi ir tarp merginų. Matematikos srityje merginos prasčiau vertina savo gebėjimus nei vaikinai ir yra mažiau linkusios tikėtis sėkmės, nepaisant vienodų matematikos rezultatų (Else-Ques et al., 2013; OECD, 2020).

Atsižvelgiant į tai, kad mergaičių ir berniukų pasiekimai mokykloje yra vienodi tradiciškai priskiriamose vyrų kompetencijos sričiai dalykuose, tokiuose kaip matematika ir gamtos mokslai, buvo atlikti tyrimai siekiant nustatyti kada atsiranda pasitikėjimo savimi skirtumai tarp lyčių. Buvo nustatyta, kad pasitikėjimo savimi skirtumai tarp lyčių išryškėja vidurinėje mokykloje. Muzzatti ir Agnoli (2007) Italijoje atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog tarp antros ir trečios klasės skirtingos lyties mokinių matematinio pasitikėjimo savimi skirtumai nebuvo rasti. Tačiau ketvirtoje ir penktoje klasėje berniukai pasitikėjo savo gabumais labiau nei mergaitės. Taigi, stereotipinis įsitikinimas apie matematiką kaip vyrišką sritį atsirado su amžiumi. Tuo tarpu, kai vaikų buvo klausta apie tai kam, mergaitėms ar berniukams, geriau sekasi matematikoje antros klasės mergaitės buvo linkusios manyti, kad mergaitės yra geresnės už berniukus matematikoje, o antrosios klasės berniukai tikėjo, kad mergaitės ir berniukai turi vienodus matematikos gebėjimus. Penktoje klasėje ir mergaitės ir berniukai manė, kad matematikoje berniukai yra geresni už mergaites.

Savo gebėjimų vertinimas bei pasitikėjimas savimi tarp moterų ir merginų yra siejamas ir su skirtingu lyčių socializavimu. Merginos gali bandyti atrodyti kuklios, nes nerimauja, kaip jų pasiekimai paveiks kito žmogaus savivertę. Todėl moterys sumenkina savo pasiekimus, o vyrai ne (Chatard ir kt., 2007). Lyčių skirtumai yra ryškesni dar ir tuo aspektu, kad tradiciškai vyriškose veiklos srityse (pvz. matematika) moterys yra labiau linkusios savo gebėjimus nuvertinti, o vyrai pervertinti (Lloyd ir kt., 2005).

Taip pat moterys jaučiasi daug prasčiau kuomet jų yra prašoma pristatyti savo pasiekimus ar pabrėžti savo stipriąsias puses (angl. self-promote) (Smith ir Huntoon, 2013). Manoma, kad normos būti kukliomis pažeidimas moterims sukelia diskomfortą. Tik atsiradus išoriniam diskomfortui, kaip pavyzdžiui, triukšmas, moterys sėkmingiau gali kalbėti apie savo pasiekimus. Šie tyrimų rezultatai atskleidžia, jog žalingi lyčių stereotipai žmogaus viduje yra tarsi garsus triukšmas stipriai apsunkinantis asmens gyvenimą. Siekiant išvengti šio vidinio triukšmo moterys gali bandyti sumenkinti savo pasiekimus ir rodytis kaip mažiau savimi pasitikinčios. Tai gali neigiamai veikti ne tik jų karjerą, bet ir formuoti neigiamą požiūrį į save. Ilgainiui moterys gali pačios įtikėti, jog yra mažiau pasiekusios, mažiau tinkamos ar mažiau kompetentingos, nepriklausomai nuo objektyvių faktų. Tai reiškia, nesiekti karjeros ar siekti jos stereotipiškai moteriškose srityse, nesiekti paaukštinimo ar atlyginimo pakėlimo.

2.4 „Save išpildanti pranašystė“- kodėl svarbu oponuoti stereotipams?

Stereotipai aiškinantys, jog palyginus su vyrais moterys turi mažiau gabumų tradiciškai vyriškose srityse, tokiose kaip matematika ir tikslieji mokslai, neigiamai veikia ir jų

pasirinkimus. Yra taip plačiai paplitusių stereotipų, kad jie veikia moteris, jų net neįgarsinant. Tyrimais buvo nustatyta, kad moterys užduotį atlieka prasčiau už vyrus kuomet stereotipas yra aiškiai išreikštas (implicistinis) (t. y. tyrimo dalyviams buvo pasakyta, kad vyrai geriau atlieka užduotį nei moterys) ir kai stereotipas buvo numanomas (eksplicitinis) (t. y. nebuvo pateikiama jokios informacijos) (Campbell ir Collaer, 2009). Tik tada, kai stereotipas buvo įgarsinamas ir paneigiamas (t. y. tyrimo dalyviams buvo pasakyta, kad moterys ir vyrai vienodai gerai atlieka užduotį), moterų ir vyrų rezultatai nesiskyrė. Stereotipo žinojimas ar įgarsinimas užduoties atlikimo metu apsunkina užduoties atlikimą, nes baimė patvirtinti stereotipą, sukelia įtampą. O jo paneigimas sumažina vidinę įtampą bei leidžia tinkamai sutelkti pastangas ir dėmesį į sėkmingą užduoties atlikimą. Todėl siekiant sumažinti lyčių nelygybę mokymo ir ugdymo procese yra ypač svarbu mokytojams aiškiai paneigti lyčių vaidmenų stereotipus pristatant užduotis moksleiviams ar kalbant apie jų pasiektus rezultatus.

Dar labai svarbu akcentuoti moksleivių dedamas pastangas, bet ne jų gabumus. Tarp moksleivių atliktas tyrimas atskleidė, kad stereotipo grėsmės poveikis mergaičių matematikos rezultatams sumažėjo, po to kai jos perskaitė straipsnį, kuriame pabrėžiamas matematikos rezultatų ryšys su pastangomis, o ne su gebėjimais (Good ir kt., 2014). Kitaip tariant, kuomet veiklos rezultatus siejame su pastangomis, tai mus skatina labiau pasistengti. Tačiau kuomet manome, kad prastus rezultatus nulemia gebėjimų stoka, tai paprastai mus atgraso nuo įsijungimo ir dalyvavimo toje veikloje. Taigi siekdami paskatinti vaikus gerai mokytis ar pasiekti kitų aukštų rezultatų turime akcentuoti jų dedamas pastangas, bet ne įgimtinius gebėjimus. Taip pat šviesdami visuomenę apie šią dinamiką ir kovodami su žalingais lyčių vaidmenų stereotipais galime prisidėti prie reikšmingų pokyčių bei sumažinti stereotipų veikimą ir jų neigiamą poveikį moterų ir merginų pasiekimams.

3. Lyčių lygybės svarba mokymo ir ugdymo procese

Pekino deklaracija ir veiksmų platforma ragina šalis siekti lyčiai jautrios švietimo sistemos, imtis priemonių, skatinančių didesnę moterų dalyvavimą švietimo programų kūrimo bei su švietimu susijusių sprendimų priėmimo bei didinti moterų dalyvavimą visuose įskaitant ir STEM dalykų dėstyme. Pedagogai taip pat turi būti atviri mergaičių ir berniukų pasirinkimams ir padėti jiems atrasti save (Lahelma, 2011). Mokyklos patirtis turi sustiprinti vaikų norą tapti tuo, kuo jie gali tapti (UNESCO, 2020). Dėstymo kokybė yra labai svarbi skatinant moksleivių mokymąsi. Tyrimai atskleidžia, kad mokytojas gali žymiai sumažinti mokymosi atotrūkį tarp

prastų ir aukštų rezultatų pasiekusių mokinių (Kane ir Staiger 2012; Araujo ir kt. 2016). Gerų mokytojų turėjimas lemia didesnę mokyklą baigusių jaunuolių skaičių ir turi ilgalaikį poveikį gyvenimo kokybei, įskaitant įgytą išsilavinimą, profesiją ir pajamas (Chetty ir kt., 2011). Tyrimai atskleidžia, kad mokytojų ir mokinių sąveika, bendravimo kokybė turi svarbesnę reikšmę nei mokytojo išsilavinimas, amžius, pedagoginė patirtis (Araujo ir kt., 2016; Bruns ir Luque, 2015). Tačiau tyrimų duomenys taip pat rodo, kad švietimo srities darbuotojų turimos stereotipinės nuostatos lyčių vaidmenų atžvilgiu neigiamai veikia moksleivių pasiekimus, karjeros pasirinkimą bei gyvenimo kokybę apskritai (Lavy ir Sand 2015; Terrier, 2016).

Apie tai, jog šios neigiamos nuostatos moterų atžvilgiu yra plačiai paplitusios byloja ir naujausi tyrimai. 2020 m. Jungtinių Tautų plėtros programos paskelbtas lyčių socialinių normų indeksas vertinantis lyčių lygybę per žmonių turimą šališkumą lyties atžvilgiu atskleidė, kad 91 % vyrų ir 86 % moterų turi bent vieną aiškiai neigiamą nuostatą moterų atžvilgiu politikos, ekonomikos, švietimo srityse, taip pat ir moterų kūno neliečiamumo bei integralumo aspektu. Šis tyrimas analizavo 75 šalių duomenis, tad galime matyti, jog ši problema yra globali (United Nations Development Programme, 2020). Šios neigiamos nuostatos veikia tiek darbo aplinkoje, tiek ir asmeniniame gyvenime, daro įtaką priimamiems sprendimams ir pasirinkimams.

Šališkumas dėl lyties dažnai būna nesąmoningas, grįstas mitais, nepagrįstais įsitikinimais ir neretai prieštarauja tiesioginei asmens patirčiai. Vienas tokių pavyzdžių yra stereotipinis įsitikinimas, kad mergaitės kalba daugiau nei berniukai. Sadker ir Sadker (1994) atlikto tyrimo metu mokytojams buvo rodomas filmas, po kurio jie buvo prašomi įvardinti kas kalbėjo daugiau, mergaitės ar berniukai. Nors kiekybiniai duomenys rodė, kad berniukai kalbėjo tris kartus daugiau, dauguma mokytojų teigė, kad mergaitės kalbėjo daugiau nei berniukai. Šis stereotipas buvo sustiprintas dar ir populiariu teiginiu, jog moterys per dieną išsako daugiau žodžių nei vyrai, moterys - 20 000 žodžių, o vyrai 7 000 žodžių (Brizidine, 2006). Tačiau mokslininkams ėmus gilintis į šią sritį paaiškėjo, jog šis teiginys nebuvo paremtas jokiais moksliniais tyrimais. Atlikta meta-analizė, kuri apžvelgia visus publikuotus tyrimus šia tema, rado, jog iš 56 tyrimų, tik du tyrimai rado, jog moterys kalba daugiau nei vyrai, o 34 tyrimai rado, jog vyrai kalba daugiau nei moterys (James ir Drakich, 1993). Naujesni tyrimai domėjosi pokalbių tarp moterų ir vyrų dinamika. Buvo nustatyta, jog moterys stengiasi palaikyti pokalbį, kai tuo tarpu vyrai bando pokalbį kontroliuoti bei jame dominuoti (Pakzadian ir Tootkaboni, 2018). Tam pasiekti vyrai naudoja įvairias strategijas, pavyzdžiui, pertraukdami moteris, keisdami temas, klausimo forma pradėdami naujas temas, aršiai kritikuodami ir būdami konfliktiški bei tylėjimu apsunkindami pokalbio palaikymą. Tokiu būdu vyrai užima

neproporcingai daugiau erdvės ir laiko, nors dėl stereotipinio įsitikinimo neatitinkančio mūsų pačių patirties vis dar dažnai yra manoma, kad daugiau kalba moterys.

Mokytojų nuostatos apie lyčių vaidmenis nesąmoningai, o kartais ir sąmoningai, veikia jų elgesį. Rasta, kad pradinių mokyklų mokytojų turimos lyčių vaidmenų stereotipinės nuostatos turi neigiamos įtakos moksleivių akademiniams pasiekimams vidurinėje ir aukštojoje mokykloje bei nepalankiai veikia studijų krypties pasirinkimą, ypač tikslųjų mokslų (Lavy ir Sand 2015; Terrier, 2016). Tyrimo rezultatai kuomet moksleivių darbai buvo vertinami žinant (tai yra galint identifikuoti jų lytį) arba nežinant mokinio vardo parodė, kad mokytojai nesąmoningai yra labiau linkę nuvertinti merginas ir pervertinti vaikus (Lavy ir Sand, 2015). Šie apžvelgti pavyzdžiai dar labiau atskleidžia kaip yra svarbu mokėti atpažinti stereotipus, nes nekvestionuoti žalingi mitai, lengvai gali būti priimti kaip faktai.

4. Mokytojų nuostatų įtaka mokinių pasiekimams

Tiek pradinių tiek vidurinių mokyklų mokytojai gali paveikti vaikų įsitikinimus apie savo gebėjimus per vaikams skiriamą dėmesį, jiems duodamas instrukcijas mokymosi procese bei per grįžtamąją ryšį. Tyrimai, kurių metu mokytojai buvo slapta stebimi atskleidė, kad 1) mokytojai daugiau bendrauja su berniukais nei su mergaitėmis ir duoda jiems geresnį grįžtamąjį ryšį; 2) Mokytojai daug dažniau kreipiasi į berniukus nei į mergaites, užduoda berniukams sudėtingesnius klausimus ir daugiau dėmesio kreipia į berniukų nei mergaičių išsakytus pastebėjimus; 3) Berniukai sulaukia daugiau pagyrimų, kritikos ir galimybės pasitaisyti nei mergaitės; 4) Mergaitės pertraukiamos dažniau nei berniukai; 5) Diskusijos metu berniukai aštuonis kartus dažniau nei mergaitės šaukia iš vietos; 6) Mokytojai mažiau linkę stabdyti berniukų elgesį, net jei jie pažeidžia klasės taisykles; 7) Mokytojai dažnai turi klaidingą stereotipinį įsitikinimą, kad merginos kalba daugiau nei vaikinai; 8) Mokytojai, ypač mokytojai vyrai, nelinekė kritikuoti merginų, nes bijo jas nuliūdinti.

Viena iš priežasčių, kodėl merginos negauna tiek dėmesio kaip vaikinai, yra ta, kad merginos gerai elgiasi mokykloje ir jų nereikia taip dažnai drausminti. Kol merginos elgiasi gerai, mokytojai laiką leidžia su „sunkiais“ vaikinais. Kitaip tariant, šios merginos kenčia nuo dėmesio stokos, tuo tarpu blogas vaikinių elgesys pastiprinamas, nes sulaukia mokytojų dėmesio. Taip pat mažiau mokytojų dėmesio sulaukiančios merginos gali nuvertinti savo gebėjimus ir prarasti motyvaciją. Pažymėtina, kad konstruktyvi kritika yra svarbi, nes padeda mums pamatyti dalykus iš kitos pusės, padeda pamatyti tai, ko galbūt anksčiau nepastebėjome, nesvarstėme ar tiesiog nekreipėme į tai pakankamai dėmesio. Konstruktyvi kritika ir pastabos gali padėti mums

augti, nušviesdamos ir suteikdamos galimybę tobulėti. Tad svarbu, kad procesai padedantys asmenybei augti ir tobulėti būtų taikomi nepriklausomai nuo moksleivių lyties.

2018 metų atliktas tarptautinis moksleivių tyrimas PISA (angl. Programme for International Student Assessment), vykdomas Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (angl. Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) ir šalių dalyvių, vertina penkiolikmečių, sukauptas žinias ir išvystytus gebėjimus, bendrąjį raštingumą, reikalingą dalyvauti visuomenės gyvenime (Nacionalinė švietimo agentūra, 2021). Šio tyrimo rezultatai atskleidė, jog Lietuvoje jaunuolių pasiekimai skaitymo bei gamtos mokslų srityse skiriasi pagal lytį. Merginos šiose srityse lenkia vaikus, o matematikos srityje skirtumas taip pat stebimas merginų naudai, tačiau statistiškai nereikšmingas. Svarbu atkreipti dėmesį ir į dinamiką, kuri atskleidžia, jog kai kuriose srityse skirtumas tarp lyčių mažėja, tačiau mažėja dėl mažėjančių merginų rezultatų, o ne augančių vaikų rezultatų. Tokia pokyčio dinamika, kelia nerimą.

PISA rezultatai taip pat parodė, kad EBPO šalyse mažiau nei 1% mergaičių, bet beveik 8% berniukų norėjo siekti su informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis (IKT) susijusių profesijų (OECD, 2019). Ypač dideli skirtumai buvo stebimi Lietuvoje ir keliose kitose šalyse, kur tik 1% merginų, bet 19 % vaikų tikėjosi dirbti pagal IKT profesijas (OECD, 2019). Šie lūkesčiai nebuvo susiję su gebėjimais. PISA rezultatai parodė, kad EBPO šalyse tik 14 % mergaičių, pasiekusių geriausių gamtos mokslų ar matematikos rezultatus, tikėjosi įstoti į gamtos mokslų ir inžinerijos sritį, palyginus su 26 % geriausių rezultatų pasiekusių berniukų (Encinas-Martin, 2020).

Be to, OECD (2020) tyrimas atskleidė, kad tik 33,1 proc. mokinių teigiamai įvertino visus geros savijautos aspektus (patenkinti savo gyvenimu, nesijaučia atstumti mokykloje ir neabejoja dėl savo ateities planų, patyrus nesėkmę). Mokinių tarpusavio palaikymas (mentorstė) bei gera savijauta mokykloje EBPO šalyse teigiamai susijusi su skaitymo pasiekimais. Kitaip tariant gera atmosfera mokykloje ir klasėje yra svarbūs rodikliai mokinių pasiekimams. Nors veiksniai veikiantys savijautą nebuvo vertinti, tačiau remiantis kitų, tokių kaip seksualinį priekabiavimą analizuojančių tyrimų duomenimis, galime daryti prielaidą, jog diskriminacija lyties atžvilgiu ir lyčių nelygybės apraiškos neigiamai veikia atmosferą mokykloje bei klasėje ir turi neigiamos įtakos merginų savijautai (McLaughlin ir kt., 2017).

PISA tyrimo rezultatai atskleidė, kad skaitymo gebėjimų pasiekimai susiję su mokinio jausmais ir savęs identifikacija mokyklos bendruomenėje, o blogai mokykloje besijaučiančių

mokinių mastas rodo poreikį rūpintis emocine mokinio gerove, kurti įtraukią ir pozityvią atmosferą mokykloje (Nacionalinė švietimo agentūra, 2021). 2020 metų tyrimas¹ atliktas 3 Lietuvos savivaldybėse: Alytaus miesto, Jonavos ir Ukmergės rajonuose. Tyrimas vertino mokytojų nuostatas lyčių vaidmenų ir lyčių stereotipų atžvilgiu, atskleidė, jog nepaisant teigiamų pokyčių ir kintančio požiūrio į merginų ir vaikinų pasirinkimus, pomėgius ir gebėjimus, neskirstant jų pagal lytį, vis dar pastebimos aiškos stereotipinės nuostatos moterų išvaizdos, seksualinio priekabiavimo ir priekabiavimo, aukų kaltinimo atžvilgiu. Tyrimo dalyviai buvo linkę manyti, kad vyrai geresni lyderiai, o moterys emocijomis vadovaujasi daugiau nei loginiu mąstymu, kad moterys turi labiau rūpintis vaikais, o vyrai – išlaikyti šeimą. Taip pat, paaiškėjo nerimą kelianti tendencija, jog tiek mokytojai, tiek mokiniai neturi aiškos nuomonės apie seksualinio priekabiavimo apraiškas ir dinamiką, yra linkę priekabiaujantį elgesį laikyti flirtu (Sociologinės apklausos „Lyčių stereotipai mokyklose“ Mokytojų ir moksleivių nuostatų Apžvalga, 2020).

Naudojant tą pačią metodiką panašūs rezultatai buvo gauti ir 2022 metais atliktame tyrime projekte „Įvardinti. Atpažinti. Keisti“², įgyvendintame asociacijos Vilniaus Moterų namai kartu su partneriais vertinant 5 Lietuvos savivaldybių (Vilniaus, Kauno, Kėdainių, Visagino ir Utenos) mokytojų nuostatas. Šių tyrimų rezultatai patvirtina poreikį ugdymo įstaigose kelti sąmoningumą ir įgūdžius atpažinti ir stabdyti seksualinį priekabiavimą, aukų kaltinimą ir kitus žalingus lyčių vaidmenų stereotipus.

Aukščiau apžvelgtų tyrimų rezultatai atskleidžia, kad lytis yra vienas iš svarbių veiksnių mokymosi pasiekimams ir įgyjamam išsilavinimui. Atsižvelgiant į tai, švietimo srities darbuotojų kompetencijų kėlimas lyčių lygybės ir nediskriminavimo srityje yra svarbus, tiek švietimo srities darbuotojų, kurių didžioji dalis yra moterys, tiek ir mokinių, mergaičių ir berniukų, dalyvaujančių ugdymo procese, gerovei. Gebėdami atpažinti netinkamas nuostatas bei elgesį, švietimo srities darbuotojai lengviau galės stabdyti netinkamą elgesį, užtikrinti lyčių lygybę bei nediskriminavimu paremtą mokymo bei ugdymo procesą bei sukurs palankesnę erdvę skleisti tiek merginų tiek vaikinų potencialui.

¹ Projektas „BRIDGE: vietos bendruomenių stiprinimas efektyviai kovai su smurtu lyties pagrindu artimoje aplinkoje“ įgyvendintas Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, Lietuvos žmogaus teisių centro, Lygių galimybių plėtros centro ir socialinės reklamos agentūra „Nomoshiti“, iš dalies finansuojamas Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietiškumo programos lėšomis.

² Asociacija Vilniaus Moterų namai 2022 m. įgyvendino LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos finansuojamą projektą „Įvardinti. Atpažinti. Keisti“, skirtą kelti švietimo srities darbuotojų kompetencijas lyčių lygybės srityje. Projekto partneriai – moterų pilietinės organizacijos iš 4 Lietuvos savivaldybių – LPF „Frida“, Utenos moterų centras, Kėdainių rajono Moterų krizių centras, Visagino šeimos krizių centras, susijungusios į skėtinę organizaciją, asociaciją Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės.

Penktame skyriuje yra pateikiamos rekomendacijos ką daryti ir ko nedaryti švietimo srities darbuotojams siekiant lyčių lygybės ir nediskriminavimo mokymo ir ugdymo procese, o šeštame skyriuje pateikiama švietimo srities darbuotojų savistabos metodika. Ši metodika leis patiems švietimo srities darbuotojams stebėti bei vertinti lyčių dinamiką klasėje lyčių lygybės aspektu. O atsižvelgus į tai koreguoti švietimo procesą taip, kad jis vienodai įtrauktų ir skatintų tiek merginas, tiek vaikus.

5. Rekomendacijos švietimo srities darbuotojams - ką daryti ir ko nedaryti siekiant lyčių lygybės ir nediskriminavimo mokymo ir ugdymo procese

Šiame skyriuje yra pateikiamos rekomendacijos ką daryti ir ko nedaryti švietimo srities darbuotojams siekiant lyčių lygybės ir nediskriminavimo mokymo ir ugdymo procese.

- ❑ **Vertinkite nuasmenintus moksleivių darbus.** Tyrimo rezultatai kuomet moksleivių darbai buvo vertinami žinant arba nežinant mokinio vardo (tai yra galint identifikuoti jų lytį) parodė, kad mokytojai nesąmoningai yra labiau linkę nuvertinti merginas ir perversinti vaikus (Lavy ir Sand, 2015). Todėl, jei tik įmanoma moksleivių darbus rekomenduojama vertinti nuasmenintus, tai yra nematant rašto ar kontrolinio darbo autoriaus. Jie darbai pateikiami elektroninėje sistemoje, paprastai tokios sistemos leidžia darbus nuasmeninti. Jei atsiskaitymai vyksta ant popieriaus, galite moksleivių prašyti nurodyti savo vardą ir pavardę atskiriame lape, kurį atsiversite tik perskaitę ir įvertinę visą darbą. Taip pat galite ant savo stalo turėti neskaidrę lipnią juostelę, kuria moksleivis užklijuoja savo vardą ar pavardę prieš pat pateikdamas darbą jums. Rekomenduojama vardų ir pavardžių netikrinti tol, kol neperskaitysite ir neįvertinsite visos klasės darbų.
- ❑ **Stebėkite lyčių dinamiką klasėje.** Atkreipkite dėmesį į tai kaip bendraujate su skirtingų lyčių moksleiviais, kaip moksleiviai elgiasi tarpusavyje klasėje. Kas laikosi klasės bendravimo taisyklių, kas ne? Kas, merginos ar vaikinai, dažniau šaukia iš vietos, nutraukia jus ar kitus moksleivius? Kam leidžiate pasitaisyti, kieno merginų ar vaikinių atsakymus išgirstate, praplečiate, kritikuojate, pagiriate? Už ką kritikuojate, už ką giriate? Ar tiek pat laiko ir erdvės gauna merginos ir vaikinai? Tyrimai atskleidžia, kad mokytojai skirtingai bendrauja bei reaguoja į skirtingų lyčių moksleivius, o ir moksleivių sąveika klasėje yra taip pat susijusi su lyčių vaidmenų stereotipais. Tad siekdami padidinti lyčių lygybę mokymo ir ugdymo procese, turime skirti abiejų lyčių moksleiviams vienodai dėmesio ir erdvės.
- ❑ **Netildykite merginų.** Tyrimai atskleidžia, jog moterys ir merginos kalba daug mažiau nei vyrai ir vaikinai tiek klasėje, tiek už jos ribų (James ir Drakich, 1993; Pakzadian ir Tootkaboni, 2018; Sadker ir Sadker, 1994). Todėl palaikydami tvarką klasėje neskubėkite tildyti merginų ypač jei šurmulys kyla visoje klasėje ar mišrioje grupėje. Taip siunčiate neteisingą žinutę merginoms, kad jų kalbėjimas yra asocijuojamas su

taisyklių pažeidimu, o vaikinams, kad jų netinkamas elgesys gali būti nesankcionuotas ir dėl jo kaltos yra merginos, o ne jie patys.

- ❑ **Oponuokite lyčių vaidmenų stereotipams.** Tyrimais buvo nustatyta, kad moterys užduotį atlieka prasčiau už vyrus kuomet stereotipas yra aiškiai išreikštas (implicitinis) (t. y. tyrimo dalyviams buvo pasakyta, kad vyrai geriau atlieka užduotį nei moterys) ir kai stereotipas buvo numanomas (eksplicitinis) (t. y. nebuvo pateikiama jokios informacijos) (Campbell ir Collaer, 2009). Tik tada, kai stereotipas buvo paneigtas (t. y. tyrimo dalyviams buvo pasakyta, kad moterys ir vyrai vienodai gerai atlieka užduotį), moterų ir vyrų rezultatai nesiskyrė. Tad siekdami sumažinti lyčių nelygybę mokymo ir ugdymo procese ne tik vienodai įtraukite merginas ir vaikus į mokymo ir ugdymo procesą, bet ir aiškiai paneikite lyčių vaidmenų stereotipus pristatant užduotis, kalbant apie moksleivių pasiekimus, gabumus, karjeros perspektyvas.
- ❑ **Pabrėžkite moksleivių pastangas, bet ne jų gabumus.** Tyrimų rezultatai atskleidė, jog kuomet veiklos rezultatus siejame su pastangomis, tai mus skatina labiau pasistengti. Tačiau kuomet manome, kad prastus rezultatus nulemia įgimtų gabumai ar jų stoka, tai paprastai mus atgraso nuo įsijungimo ir dalyvavimo toje veikloje (Good ir kt., 2014). Taigi siekdami paskatinti vaikus gerai mokytis ar pasiekti kitų aukštų rezultatų turime akcentuoti jų dedamas pastangas, bet ne gabumus.
- ❑ **Neakcentuokite merginų išvaizdos, apsirengimo, kūno formų.** Nors savivertės skirtumas tarp lyčių nėra didelis, vyrai save vertina geriau nei moterys. Didžiausias savivertės skirtumas išryškėja paauglystėje. Vienas iš savęs vertinimo aspektų, ypač aktualus paauglėms, yra kūno įvaizdis. Paauglės mergaitės yra labiau nepatenkintos savo kūnu nei paaugliai berniukai, o tai iš dalies gali lemti žemesnę merginų savivertę. Šis lyčių skirtumas išlieka ir pilnametystėje. Nepasiekiami grožio standartai matomi socialinėje medijoje, reklamoje, televizijoje ir kine, neigiamai veikia mergaičių bio-psycho-socialinę gerovę. Nuolatiniai komentarai apie išvaizdą atskleidžia suaugusiųjų internalizuotus grožio standartus, kurie dažnai yra žalingi ir neturėtų būti perduoti jaunajai kartai. Tad neapsunkinkite merginų gyvenimo, o kaip tik stiprinkime jas. Mokykla turėtų būti vieta stiprinanti moksleivių pasitikėjimą savimi, gebėjimą kritiškai vertinti gaunamą informaciją tiek iš populiariosios kultūros, tiek iš visų kitų šaltinių.
- ❑ **Atpažinkite, įvardinkite ir stabdykite seksualinio priekabiavimo apraiškas.** Tyrimų ir stebėjimų duomenys rodo, kad tiek švietimo srities darbuotojai, tiek moksleiviai neturi

aiškos nuomonės apie seksualinio priekabiavimo apraiškas ir dinamiką, neretai yra linke priekabiaujančių elgesį laikyti flirtu (Sociologinės apklausos „Lyčių stereotipai mokyklose“ Mokytojų ir moksleivių nuostatų Apžvalga, 2020). Diskriminacija lyties atžvilgiu ir lyčių nelygybės apraiškos neigiamai veikia atmosferą kolektyve ir turi ypač neigiamos įtakos merginų savijautai (McLaughlin ir kt., 2017). Gera savijauta mokykloje teigiamai susijusi su moksleivių pasiekimais (OECD, 2020). Tad siekiant, užtikrinti aukštus abiejų lyčių pasiekimus yra būtina atpažinti ir stabdyti seksualinio priekabiavimo apraiškas nepriklausomai nuo to ar priekabiauja kiti moksleiviai, mokytojai ar kiti asmenys.

- ❑ **Išmokykite vaikus pralaimėti oriai.** Vyrų savivertė krenta tuomet, kai jiems svarbus asmuo užduotį atlieka geriau už juos. Ypač tais atvejais, kai užduotis yra jiems reikšminga, yra jų pačių pasiekimų sritis. Gyvenime, ar tai būtų mokykla, darbas, būrelis, žaidimas mums visiems tenka pralaimėti. Tad yra svarbu vaikus ir berniukus mokyti pralaimėti oriai, tam, kad jie galėtų kurti tvarius santykius su kitais bei turėtų sveikus įgūdžius įveikti nesėkmes ir iš jų pasimokyti.
- ❑ **Kreipkitės į savo mokinius vienodai.** Vietoj žodžių „mergaitės ir berniukai“ pabandykite naudoti „mokiniai“, „moksleiviai“.
- ❑ **Venkite skirstyti vaikus pagal lytį.** Ar prašote mokinių susigrupuoti pagal jų lytį? Skirstote užduotis priklausomai nuo lyties? Sodate suoluose priklausomai nuo lyties? Jei dažnai taip supriešinsite lytis, vaikai bei jaunuoliai ims manyti, kad šis kategorizavimas yra daug reikšmingesnis nei jis yra iš tikrųjų.
- ❑ **Stenkitės pažinti moksleivius kaip asmenybes.** Pasidomėkite apie moksleivių pomėgius, bet nesistenkite atsakyti už juos. Pvz.: paklausus merginos apie jos mėgstamiausią spalvą, nebandykite jai dar neatsakius pasiūlyti rausvos. Leiskite moksleiviams atsakyti patiems bei venkite sustiprinti stereotipinius lyčių vaidmenis.
- ❑ **Įvertinkite, kaip sveikinatės su mokiniais.** Ar pasisveikindami bandote užmegzti trumpą pokalbį? Jei taip, stenkitės nekomentuoti moksleivio išvaizdos. Geriau paklauskite kaip sekasi būrelis ar kita užklasinė veikla. Paklauskite kuo šiuo metu moksleivis domisi, kokią skaito knygą ir pan.
- ❑ **Spalvos ir žaislai yra visiems.** Ypač dirbant su mažais vaikais yra svarbu pabrėžti, kad žaislai yra žaislai ir spalvos yra spalvos, jie neturi lyties. Nepabrėžkite elgesio, kuris jums

gali atrodyti neatitinkantis lyčių vaidmenų stereotipų. Vaikai per žaidimus išmoksta vėliau gyvenime svarbių elgesio modelių. Kaip merginai reikės vėliau vairuoti automobilį ar susitvarkyti sulūžusį daiktą, tai ir vaikinui reikės gaminti maistą bei rūpintis savo vaikais. Tad yra svarbu, kad tiek merginos, tiek vaikinai galėtų laisvai veikti visose srityse ir elgtis nepriklausomai nuo ribojančių lyčių vaidmenų stereotipų.

- ❑ **Kvestionuokite savo mokyklos aprangos kodą.** Ar mokykloje yra įvestas aprangos kodas? Jei taip, patikrinkite, ar jis vienodas abiem lytims ar visgi vienai lyčiai yra numatomi skirtingi lūkesčiai. O gal kolegų mokytojai mano, kad mergina dėvinti trumpesnius šortus ar marškinėlius, „blaško“ berniukų dėmesį? Pasikalbėkite su jais apie tai, kaip mergaičių kūno reguliavimas/kontroliavimas gali sukelti neigiamų pasekmių merginoms, tokių kaip perdėtas savo kūno stebėjimas, reguliavimas, valgymo sutrikimai, hiperseksualizavimas jauname amžiuje. Taip pat toks požiūris yra seksistinis ir pasižymi žalingomis smurtautojo išteisinimo ir aukos kaltinimo nuostatomis.
- ❑ **Įvertinkite naudojamą literatūrą, mokymo priemones.** Vaikiškų knygų pagrindinis veikėjas 8 kartus dažniau yra vyras nei moteris. Uždaviniai neretai remiasi stereotipinėmis prielaidomis apie mergaičių ir berniukų pomėgius bei interesų sritis: moterys „pristatomos“ prie gėlių ir puodų, o vyrai siejami su techniniais buities darbais, žvejyba, automobiliais, verslumu. Vadovėliuose esančia medžiaga moksleiviai dažnai nelinkę abejoti, nes vadovėlį laiko patikimu žinių šaltiniu, todėl lyčių stereotipai gali itin lengvai paveikti moksleivius (Martinkutė-Vorobėj ir kt., 2019). Toks stereotipų formavimas neabejotinai skatina lyčių nelygybę visuomenėje. Tad, jei tik galime siekime ugdymo priemonės rinktis skatinančias lyčių lygybę ar bent atkreipdami moksleivių dėmesį į tai, jog toks lyčių vaizdavimas yra žalingas ir atgyvenęs. Jei galite, patys pakeiskite veikėjų lytis ar jiems priskiriamas veiklos sritis.

6. Švietimo srities darbuotojų savistabos metodika siekiant lyčių lygybės ir nediskriminavimo mokymo ir ugdymo procese

Šališkumas dėl lyties dažnai būna nesąmoningas, grįstas mitais, nepagrįstais įsitikinimais ir neretai prieštarauja tiesioginei mūsų patirčiai. Tyrimais nustatyta, kad šališkumas dėl lyties švietimo procese veikia moksleivių bio-psycho-socialinę sveikatą, savęs suvokimą, jų pasiekimus, profesinį pasirinkimą bei ateities perspektyvas. Siekiant užtikrinti, kad švietimo procesas įtrauktų ir skatintų tiek merginas, tiek vaikus atskleisti turimą potencialą, yra svarbu įvertinti kiek šis procesas skatina lyčių lygybę ir išskirti jo stipriąsias, o kartu ir tobulintinas puses.

Šiame skyriuje pateikiama Švietimo srities darbuotojų savistabos metodika siekiant lyčių lygybės ir nediskriminavimo mokymo ir ugdymo procese. Ši metodika leis švietimo srities darbuotojams stebėti bei vertinti lyčių dinamiką klasėje. O atsižvelgus į tai, koreguoti švietimo procesą taip, kad jis įtrauktų ir skatintų tiek merginas, tiek vaikus.

Pildymo instrukcijos. Pamokų metu atkreipkite dėmesį į tai kaip bendraujate su skirtingų lyčių moksleiviais bei kaip moksleiviai bendrauja tarpusavyje žemiau nurodytose situacijose. Darbo dienos pabaigoje pasižymėkite su kokios lyties moksleiviais šios situacijos įvyko. Tai pat ar yra kitų mokytojo ir mokinio sąveikos ypatybių, į kurias verta atkreipti dėmesį. Situacijų kiekį nurodykite apytiksliai, bet kiek galint tiksliau. Savistabos metodiką kviečiame pildyti kuo nuoširdžiau į klausimus atsakant nepriklausomai nuo to kaip galvojame, kad turėtų būti, bet remiantis tuo, kaip buvo iš tikrųjų.

Metodiką rekomenduojame pildyti bent vieną savaitę, tai yra bent 5 darbo dienas stebėti savo ir klasės elgesį mokykloje lyčių lygybės ir nediskriminavimo aspektu.

1. Kvietėte moksleivius atsakinėti.

a) Kokios lyties moksleivį kvietėte pirmą?

☐ Merginą;

☐ Vaikiną;

☐ Nieko nekviečiau atsakinėti.

b) Jei kvietėte atsakinėti daugiau nei vieną moksleivį, kiek kvietėte merginų? _____

Keik vaikinų? _____

2. Pagyrėte moksleivį.

a) Kokios lyties moksleivį gyrėte? (*Pažymėkite visus tinkamus*)

☐ Merginą;

☐ Vaikiną;

☐ Nieko negyriau.

b) Jei gyrėte daugiau nei vieną moksleivį, kurios lyties moksleivį gyrėte pirmą?

☐ Merginą;

☐ Vaikiną.

c) Kiek gyrėte merginų? _____ Kiek gyrėte vaikinių? _____

d) Už ką gyrėte merginas? _____

e) Už ką gyrėte vaikus? _____

f) Kokias savybes pabrėžėte girdami merginas? _____

g) Kokias savybes pabrėžėte girdami vaikus? _____

3. Kritikavote moksleivį.

a) Kokios lyties moksleivį kritikavote? (*Pažymėkite visus tinkamus*)

☐ Merginą;

☐ Vaikiną;

☐ Nieko nekritikavau.

b) Jei kritikavote daugiau nei vieną moksleivį, kurios lyties moksleivį kritikavote pirmą?

☐ Merginą;

☐ Vaikiną.

c) Už ką kritikavote merginas? _____

d) Už ką kritikavote vaikus? _____

e) Kokias savybes pabrėžėte kritikuodami merginas? _____

f) Kokias savybes pabrėžėte kritikuodami vaikus? _____

4. Laikas skirtas moksleiviui.

a) Kiek laiko skyrėte moksleiviui atsakyti į klausimą:

Jei tai buvo mergina? _____

Jei tai buvo vaikinai? _____

b) Ar leidote merginoms pasitaisyti, jei atsakinėdamos suklydo?

☐ Taip, leidau pasitaisyti visoms atsakinėjusioms merginoms;

☐ Taip, leidau pasitaisyti kai kurioms atsakinėjusioms merginoms;

☐ Taip, leidau pasitaisyti vienai atsakinėjusiai merginai;

☐ Ne, pasitaisyti neleidau.

c) Ar leidote vaikinams pasitaisyti, jei atsakinėdami suklydo?

☐ Taip, leidau pasitaisyti visiems atsakinėjusiems vaikinams;

☐ Taip, leidau pasitaisyti kai kuriems atsakinėjusiems vaikinams;

☐ Taip, leidau pasitaisyti vienam atsakinėjusiam vaikiniui

☐ Ne, pasitaisyti neleidau.

5. Grįžtamasis ryšys.

a) Kaip reagavote į merginos(-ų) atsakymus? (*Pažymėkite visus tinkamus*)

☐ Gyrėte; ☐ Kritikavote; ☐ Ignoravote; ☐ Praplėtėte atsakymą;

Kita. _____

b) Kaip reagavote į vaikino(-ų) atsakymus? (*Pažymėkite visus tinkamus*)

☐ Gyrėte; ☐ Kritikavote; ☐ Ignoravote; ☐ Praplėtėte atsakymą;

Kita. _____

6. Moksleivio pertraukimas.

a) Kiek kartų pertraukėte moksleivį? Jei tai buvo mergina? _____

Jei tai buvo vaikinai? _____

b) Kiek kartų mergina pertraukė kitą merginą(-as)? _____ Vaikiną(-us)? _____

c) Kiek kartų vaikinai pertraukė kitą vaikiną(-us)? _____ Merginą(-as)? _____

7. Mokytojo pertraukimas.

- a) Ar pamokos metu moksleivis jus pertraukė? _____
- b) Kiek kartų mergina(-os)? _____
- c) Kiek kartų vaikinai(-ai)? _____

8. Rankos kėlimas.

- a) Ar prieš kalbėdamas moksleivis pakėlė ranką?

☐ Taip; ☐ Ne.

- b) Kiek merginų? _____

- c) Kiek vaikinių? _____

9. Šaukimas iš vietos.

- a) Ar moksleivis šaukė atsakymą iš vietos?

☐ Taip; ☐ Ne.

- b) Kiek merginų? _____

- c) Kiek vaikinių? _____

10. Seksualinio priekabiavimo atpažinimas.

- a) Ar stebėjote netinkamą seksualinį vaikinių elgesį merginų atžvilgiu?

☐ Taip; ☐ Ne.

- b) Jei taip, kaip reagavote? (*Pažymėkite visus tinkamus*)

☐ Tiesiog stebėjote; ☐ Įvardinote; ☐ Įsikišote; ☐ Sustabdėte.

- c) Ar susidūrėte su netinkamu lyčių vaidmenų stereotipais paremtu elgesiu savo atžvilgiu?

☐ Taip; ☐ Ne; ☐ Nežinau.

- d) Ar susidūrėte su netinkamu lyčių vaidmenų stereotipais paremtu elgesiu moksleivių atžvilgiu? (*Pažymėkite visus tinkamus*)

☐ Taip, merginų atžvilgiu; ☐ Taip, vaikinių atžvilgiu; ☐ Ne; ☐ Nežinau.

11. Kita.

Ar yra kitų, be aukščiau nurodytų, su lytimi susijusių mokytojo ir mokinio sąveikos pavyzdžių, kuriuos Jūs pastebėjote? _____

Literatūros sąrašas

- American Foundation for Suicide Prevention (2021). Suicide statistics. <https://afsp.org/suicide-statistics/>
- Appel, M., & Gnambs, T. (2022). Women in fiction: Bechdel-Wallace Test results for the highest-grossing movies of the last four decades. *Psychology of Popular Media*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1037/ppm0000436>
- Araujo, M. C., Carneiro, P., Cruz-Aguayo, Y., & Schady, N. (2016). Teacher quality and learning outcomes in kindergarten. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(3), 1415-1453.
- Bell, L. A. (1996). In danger of winning: Consciousness raising strategies for empowering girls in the United States. *Women's Studies International Forum*, 19(4), 419-427.
- Bos, A. L., Greenlee, J. S., Holman, M. R., Oxley, Z. M., & Lay, J. C. (2022). This one's for the boys: How gendered political socialization limits girls' political ambition and interest. *American Political Science Review*, 116(2), 484-501.
- Brizidine, L. (2006) *The Female Brain*. New York: Harmony.
- Bruns, B., & Luque, J. (2014). *Great teachers: How to raise student learning in Latin America and the Caribbean*. World Bank Publications.
- Campbell, S. M., & Collaer, M. L. (2009). Stereotype threat and gender differences in performance on a novel visuospatial task. *Psychology of Women Quarterly*, 33, 437-444.
- Chatard, A., Guimond, S., & Selimbegovic, L. (2007). "How good are you in math?" The effect of gender stereotypes on students' recollection of their school marks. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43, 1017-1024.
- Chetty, R., Friedman, J. N., & Rockoff, J. E. (2011). *The long-term impacts of teachers: Teacher value-added and student outcomes in adulthood* (No. w17699). National Bureau of Economic Research.
- Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Apr. 11, 2011, C.E.T.S. 210.
- Dr. Neniškytė: visi smegenų tyrinėtojai sutaria dėl vieno – vyrai geriau nei moterys atlieka vienintelę užduotį . (2022, . spalio 3).Delfi.lt <https://www.delfi.lt/darbas/lyderiai/dr-neniskyte-visi-smegenu-tyrinetojai-sutaria-del-vieno-vyrai-geriau-nei-moterys-atlieka-vienintele-uzduoti.d?id=91357581>

- Else-Quest, N. M., Mineo, C. C., & Higgins, A. (2013). Math and science attitudes and achievement at the intersection of gender and ethnicity. *Psychology of Women Quarterly*, 37(3), 293–309.
- European Institute for Gender Equality (EIGE). (2017). *Economic Benefits of Gender Equality in the EU: EU and EU Member States overviews*. http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/ti_pubpdf_mh0116183enn_pdfweb_20170518162039.pdf
- European Institute for Gender Equality (EIGE). (2018). Study and work in the EU: Set apart by gender: Review of the implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States – Report. <https://eige.europa.eu/publications/study-and-work-eu-set-apart-gender-report>
- European Institute for Gender Equality (EIGE). (2021). Gender Equality Index. Lithuania. <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2021/country/LT>
- European Institute for Gender Equality (EIGE). (2022). Gender stereotypes. <https://eige.europa.eu/gender-stereotypes>
- Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES – Nusikaltimo aukų teisių direktyva, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, 2012.
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&resrc=s&source=web&cd=ircad=rjairuact=8&irved=2ahUKEwjCyLvFpKr6AhWKxIsKHZqOCG8QFnoECACQAQirurl=https%3A%2F%2Fwww.echr.coe.int%2Fdocuments%2Fconvention_lit.pdf&usq=AOvVaw37M_vw1vPZJvXaN8US5vMh
- Global Media Monitoring Project (GMMP). (2021). Who Makes the News | GMMP 2020 Final Reports. <https://whomakesthenews.org/gmmp-2020-final-reports/>
- Good, C., Mangels, J., & Deering, L. (2014). *Effort and ability based forms of belonging predict learning engagement differently for males and females in math*. Paper presented at the Society for Personality and Social Psychology 2014, Austin, TX
- Hicks, B. M., Johnson, W., Iacono, W. G., & McGue, M. (2008). Moderating effects of personality on the genetic and environmental influences of school grades helps to explain sex differences in scholastic achievement. *European Journal of Personality*, 22, 247–268.

- Horner, M. S. (1972). Toward an understanding of achievement-related conflicts in women. *Journal of Social Issues*, 28(2), 157–175. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1972.tb00023.x>
- Istead, L., Pocol, A., Siu, S. (2022). Evaluating Gender Bias in Film Dialogue. In: Rosso, P., Basile, V., Martínez, R., Métais, E., Meziane, F. (eds) *Natural Language Processing and Information Systems. NLDB 2022. Lecture Notes in Computer Science*, vol 13286. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08473-7_37
- Jahan, S. (2018, November 19). *Violence against women, a cause and consequence of inequality*. United Nations Development Programme. <https://www.undp.org/blog/violence-against-women-cause-and-consequence-inequality>
- Official Statistics Portal (2021). Smurtas artimoje aplinkoje [*Domestic violence*]. <https://osp.stat.gov.lt/infografikas-smurtas-artimoje-aplinkoje>
- James, D., & Drakich, J. (1993). Understanding Gender Differences in Amount of Talk: Critical Review of Research. In *Gender and Conversational Interaction*, ed. Deborah Tannen. New York: Oxford University Press.
- Jansen, M., Schroeders, U., & Ludtke, O. (2014). Academic self-concept in science: Multidimensionality, relations to achievement measures, and gender differences. *Learning and Individual Differences*, 30, 11–21.
- Kane, T. J., & Staiger, D. O. (2012). Gathering Feedback for Teaching: Combining High-Quality Observations with Student Surveys and Achievement Gains. Research Paper. MET Project. *Bill & Melinda Gates Foundation*.
- Krancevičiūtė, M. ir Černiauskas, Š. (2021a, gegužės 10). #podKėstas: Šeimų gynėjai, hibridinis karas ir... spiralės! YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pyIcie25pic>
- Krancevičiūtė, M. ir Černiauskas, Š. (2021b, kovo, 21). Valstybė finansavo šeimų gynėjų kelionę į prokremliską renginį. *Siena. Tiriamosios žurnalistikos centras*. <https://www.siena.lt/news/valstybe-finansavo-seimu-gyneju-kelione-i-prokremliska-rengini>
- Lahelma, E. (2011). Gender awareness in Finnish teacher education: an impossible mission?. *Education Inquiry*, 2(2), 263-276.
- Lavy, V., & Sand, E. (2015). *On the origins of gender human capital gaps: Short and long term consequences of teachers' stereotypical biases* (No. w20909). National Bureau of Economic Research.

- Lloyd, J. E. V., Walsh, J., & Yailagh, M. S. (2005). Sex differences in performance attributions, self-efficacy, and achievement in mathematics: If I'm so smart, why don't I know it? *Canadian Journal of Education*, 28, 384–408.
- Martinkutė-Vorobej, A., Narkevičiūtė, R., Skučaitė-Budrienė, V. (2019). Vadovėlių ir kitų mokymo (-si) priemonių vertinimo lyčių aspektu apžvalga. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiSkKHJjPL6AhWhw4sKHRjhBvAQFnoECAoQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.lygybe.lt%2Fdata%2Fpublic%2Fuploads%2F2019%2F07%2Fd1_vadoveliu-ir-kitu-mokymosi-priemoniu-vertinimo-lyciu-aspektu-apzvalga-2019.pdf&usg=AOvVaw0CR2yVj7hXbf4w5JTIZI4F
- Mateos-Aparicio, P., & Rodríguez-Moreno, A. (2019). The Impact of Studying Brain Plasticity. *Frontiers in cellular neuroscience*, 13, 66.
<https://doi.org/10.3389/fncel.2019.00066>
- McClelland, D. C., Atkinson, J. W., Clark, R. A., & Lowell, E. L. (1953). *The achievement motive*. Appleton-Century-Crofts. <https://doi.org/10.1037/11144-000>
- McLaughlin, H., Uggen, C., & Blackstone, A. (2017). The economic and career effects of sexual harassment on working women. *Gender & Society*, 31(3), 333-358.
- Mercier, H. (2016). Confirmation bias—myside bias. In *Cognitive illusions* (pp. 109-124). Psychology Press.
- Muzzatti, B., & Agnoli, F. (2007). Gender and mathematics: Attitudes and stereotype threat susceptibility in Italian children. *Developmental Psychology*, 43, 747–759.
- Nacionalinė švietimo agentūra (2021). Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas EBPO PISA 2018 (Programme For International Student Assessment OECD PISA 2018). Ataskaita. ISBN 978-609-8275-46-9 <https://www.nsa.smm.lt/tebesenos-ir-vertinimo-departamentas/tyrimai/tarptautiniai-tyrimai/ebpo-pisa/>
- OECD (2019), PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>.
- OECD (2020), PISA 2018 Results (Volume V): Effective Policies, Successful Schools, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/ca768d40-en>.
- Pakzadian, M., ir Tootkaboni, A. A. (2018). The role of gender in conversational dominance: A study of EFL learners. *Cogent Education*, 5(1), 1560602.
- Sadker, M., & Sadker, D. (1994). *Failing at fairness: How America's schools cheat girls*. New York: Charles Scribner's Sons.

Smith, J. L., & Huntoon, M. (2013). Women's bragging rights: Overcoming modesty norms to facilitate women's selfpromotion. *Psychology of Women Quarterly*, Advance online publication. doi:10.1177/0361684313515840

Sociologinės apklausos „Lyčių stereotipai mokyklose“ Mokytojų ir moksleivių nuostatų Apžvalga. 2020.

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewj6moLaiPL6AhVpi8MKHc3fCMEQFnoECAgQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.visureikalas.lt%2Ffiles%2Fdokumentai%2FMokytoju%25C2%25A0ir%2520moksleiviu%2520nuostatu%2520apzvalga.pdf&usg=AOvVaw2_gNX4q0BuRH3PDUA-ztwM

Steinmayr, R., & Spinath, B. (2008). Sex differences in school achievement: What are the roles of personality and achievement motivation? *European Journal of Personality*, 22, 185–209.

Terrier, C. (2016). Boys lag behind: How teachers' gender biases affect student achievement.

Tumėnienė, G. (2021). Lietuvos lyčių lygybės indeksas. Lietuvos padėties analizė. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

UNESCO Convention against Discrimination in Education (adopted 14 December 1960, entered into force 14 December 1960) 429 UNTS 93 (CADE)

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949irURL_DO=DO_TOPICirURL_SECTION=201.html

UNESCO (2018). Country commitments to gender equality in education.

https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196irid=p::usmarcdef_0000261595irfile=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_495da383-8818-48a4-9e54-6c91465417f2%3F_%3D261595eng.pdfirlocale=enirmulti=trueirark=/ark:/48223/pf0000261595/PDF/261595eng.pdf#%5B%7B%22num%22%3A21%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C69%2C524%2C0%5D

UNESCO (2020). Global education monitoring report 2020: Gender report, A new generation: 25 years of efforts for gender equality in education. 1-92.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374514>

United Nations Development Programme (UNDP). (2020). 2020 Gender Social Norms Index (GSNI). Tackling Social Norms: A game changer for gender inequalities.

<https://hdr.undp.org/content/2020-gender-social-norms-index-gsni>

United Nations General Assembly, Declaration on the Elimination of Violence against Women (Vienna's declaration), 20 December 1993, A/RES/48/104.

United Nations General Assembly, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), 18 December 1979, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p.

United Nations, Beijing Declaration and Platform of Action, adopted at the Fourth World Conference on Women. Beijing, China, 1995. A/CONF.177/20.

World Health Organization (WHO, 1996). Forty-Ninth World Health Assembly. Resolution WHA49.25 Prevention of Violence: A Public Health Priority. Geneva, Switzerland.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2022). Žmogaus teisės Lietuvoje 2020 – 2021.

http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2022/07/HRMI_apzvalga_2022-2.pdf